

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті з'ясовано основні проблеми управління капіталом банків на макро- та мікрорівні та запропоновано напрями та шляхи підвищення капіталізації вітчизняної банківської системи.

Ключові слова: управління капіталом банків, капіталізація банківської системи, механізм управління капіталом банків.

Постановка проблеми. Головним завданням сьогодення є відновлення стабільної економічної ситуації в країні. Успішність виконання цього завдання залежить від розвитку банківської системи України та кожного банку зокрема. Одним із важливих факторів, які забезпечують можливість вітчизняної банківської системи здійснювати позитивний вплив на економіку, розширювати значні банківські послуги, не допускаючи при цьому значних ризиків, і відповідно зберігаючи надійність системи, є капіталізація [1]. Здатність вирішення цих завдань залежить передусім від механізмів управління капіталом банків, що є одним з найважливіших показників банківської діяльності, що характеризує фінансову платоспроможність банків, ліквідність та формує можливості подальшого розвитку. Сьогодні питання підвищення рівня капіталізації банківської системи України є основною вимогою регуляторних органів, оскільки низький рівень капіталізації вітчизняних банків не в змозі забезпечити банківськими ресурсами реальний сектор економіки. Саме тому підвищення капіталізації банківського сектору України є актуальним питанням для розвитку банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженню питань капіталізації банківської системи приділяли такі економісти: М. Діба [2], Ж. Довгань [3], В. Коваленко [4], Є. Осадчий [2], Р. Слав'юк [5] та інші. Значний внесок у дослідження окремих питань розвитку банківського капіталу та особливостей процесу капіталізації банків України зробили Ж. Довгань, В. Герасименко [6], М. Козоріз [7], В. Пила [8] та ін. Проте існують питання, які потребують більш детального вивчення, а саме: визначення проблеми управління капіталом банків, а також шляхи підвищення капіталізації вітчизняної банківської системи на макро- та мікрорівні. Для реалізації даної мети нами поставлено такі завдання: виділити основні проблеми управління капіталом банків; виявити шляхи підвищення капіталізації вітчизняної банківської системи на макро- та мікрорівні.

Основні результати дослідження. З одного боку, високий рівень капіталізації банківської системи дає змогу фінансово підтримувати економічний розвиток країни та бути запорукою стабільності в умовах глобалізації та міжнародної фінансової інтеграції. З іншого, достатня кількість власних коштів банку забезпечує його стабільне функціонування та сприяє нейтралізації ризиків, які притаманні процесу його функціонування. Капітал банку поглинає можливі втрати і тим самим створює основу для підтримання довіри до банку з боку вкладників, а також визначає кредитоспроможність банку. Це обумовлює значення механізму управління капіталу банків не тільки у процесі розвитку національної економіки але й у міжнародному контексті, про що свідчить прийняття Міжнародної конвергенції «Базеля III», яка визначає умови достатності капіталу банків, що спонукає банки до більш ретельної

перевірки, управління та контролю за капіталом з урахуванням фінансових ризиків в умовах економічної нестабільності.

На макроекономічному рівні величина власного капіталу є основою кредитно-інвестиційного потенціалу банківського сектору економіки, запорукою його надійності та розвитку. У висококапіталізованих банків значні інвестиційні можливості, вони більш ефективно виконують функцію перерозподілу фінансових ресурсів в національній економіці за рахунок економії на масштабах, для них характерна вища стійкість до проявів економічної нестабільності. І навпаки, низька капіталізація банківського сектору економіки країни обмежує можливості щодо її сталого розвитку. Тому на макрорівні необхідно забезпечити стимулювання нарощування банківського капіталу шляхом установлення відповідних регуляторних та фіскальних важелів.

Основним індикатором, який використовують при оцінці капіталізації банків на макрорівні є відношення власного капіталу до ВВП країни. На переконання вітчизняних і зарубіжних учених, обсяг капіталу банківської системи достатній для забезпечення економічного розвитку країни має становити не менше 6-7 % ВВП [8, с. 5]. За даними, відношення власного капіталу до ВВП країни станом на 1 січня 2011 року становив 14,7 % ВВП, що позитивно характеризує функціональну спроможність банківської системи забезпечувати потреби національної економіки [9]. Для порівняння в Росії цей показник удвічі нижчий рекомендованого значення. Аналіз свідчить, що протягом останніх років помітною є тенденція щодо перевищення темпів зростання власного капіталу вітчизняних банків порівняно з темпами зростання ВВП, а також збільшення частки власного капіталу банків України у ВВП країни: із 7,98% у докризовий період до 14,7% станом на 1.01.2011 р. Враховуючи, що впродовж аналізованого періоду норматив адекватності регулятивного капіталу банківської системи України знижувався (з 18% на початок 2003 р. до 13,92% на 2008 р, але вже після 2008 року почав підвищуватися), перевищуючи при цьому нормативне значення (10%) є підстави говорити про позитивні тенденції динаміки цього показника. Це може сприяти подальшому економічному розвитку держави та підвищенню рівня капіталізації банків України.

Управління капіталом банків на **мікроекономічному рівні** передбачає прогнозування його величини з врахуванням обсягів зростання балансових та позабалансових операцій, рівня фінансових ризиків, дотримання нормативів між різними структурними складовими капіталу відповідно до національних регуляторних положень з метою забезпечення достатнього рівня капіталізації. При цьому необхідно враховувати критерії вибору та економічні характеристики кожного з методів нарощення власного капіталу, в управлінні капіталом банку, якість складових капіталу [9]. Ключовим елементом в цьому випадку стає концепція механізму управління власним капіталом, в якій регламентовано позицію щодо управління власним капіталом банку та визначено основні її складові, що стосуються не тільки забезпечення достатнього обсягу капіталу, але й удосконалення систем організаційно-економічного забезпечення й систем стимулювання персоналу банків.

Зарубіжний досвід свідчить про взаємозв'язок між рівнем капіталізації банківської системи та рівнем економічного розвитку. На початок 2011 року капіталізація банків Росії склала 90 млрд. євро, у США – 496 млрд. євро, у Франції – 390 млрд. євро, в Німеччині – 354 млрд. євро, у Великобританії – 350 млрд. євро, в Іспанії – 210 млрд. євро, у Нідерландах – 112 млрд. євро, у Швейцарії – 100 млрд. євро. Натомість в Україні сукупний обсяг власного капіталу діючих банків України станом на 1.05.2011 року становив 143 681 млн. грн. або ж 12,5 млрд. євро [10], що дорівнює обсягу власного капіталу одного європейського банку середнього рівня і набагато нижче обсягу власного капіталу найбільших банків розвинених країн світу.

Іноземні фахівці зазначають, що у період посилення економічної нестабільності за даними рейтингової компанії *Standard&Poor's* у більшості потужних фінансових компаній рівень капіталу виявився також недостатнім для підтримки діючих потужностей в активних операціях та зазначають, що якість і достатність капіталу багатьох потужних банків світу в дійсності також є на низькому рівні [9].

Автори дослідження за рейтингами *Standard&Poor's* зазначають, що середній коефіцієнт достатності капіталу для потужних банків складає 6,7%. Так, потужні західні банки, які працюють на території України, Росії та Польщі, зокрема BNP Paribas і Societe Generale володіють 7,2% достатності капіталу, Barclays Bank і Credit Suisse – 6,9%, Unicredit – 6,3%, Deutsche Bank – 6,1%. Завершують низові позиції рейтингу достатності капіталу американський Citigroup та швейцарський UBS банк. В цій частині рейтингу також знаходяться три потужні японські банки – Mitsubishi UFJ Financial, Sumitomo Mitsui Financial Group, Mizuho Financial Group [9]. Дані показують, що проблема управління власним капіталом банків постає й на світовому рівні.

На макрорівні вирішення проблеми управління капіталом банків та підвищення капіталізації в цілому зводиться переважно до визначення певних завдань і нормативів, які виконують комерційні банки відповідно до вимог Національного банку України, а практичний її аспект на мікрорівні, покладається на окремі банки, які повинні виробити ці механізми і знайти потрібні кошти.

Саме тому, пропонуємо комплексне вирішення проблем вибору джерел нарощування капіталу банків. Зокрема, на макрорівні необхідно забезпечити удосконалення банківського законодавства, активізацію ролі банківських асоціацій, активізацію регулятивної політики НБУ, створення системи рейтингування та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків порівняно з іноземними. На мікрорівні – запровадити дієві інструменти збільшення капіталу через удосконалення системи фінансового менеджменту у комерційних банках (див. рис.1).

У зв'язку з цим, слід зосередити увагу на участі Національного банку України, комерційних банків та держави у процесі підвищенні капіталізації банків України.

Процесом управління капіталізацією банківської системи повинна стати цілеспрямована діяльність Національного банку, орієнтована на підвищення ефективності функціонування банків, що буде сприяти адекватному покриттю ризиків з поступовим нарощенням капіталу, що у свою чергу забезпечить повноцінність кредитно-інвестиційним потенціалом усі сфери національної економіки та зовнішньоекономічної діяльності.

На сучасному етапі розвитку банківської системи в умовах економічної нестабільності гостро стоїть питання підвищення конкурентоспроможності банків порівняно з іноземними банками із збереженням національних пріоритетів банківської системи в цілому в умовах руху іноземного капіталу. Необхідно забезпечити систему управління, яка б з одного боку забезпечувала стабільність вітчизняних банків, а з іншого їх ефективність та динамічне зростання у зв'язку з інтенсивністю підвищення частки іноземного капіталу у банках України до 40,9%[2]. Ці умови повинні базуватися передусім на заходах підтримки конкурентоспроможності банків з національним капіталом, використанні позитивних структурних і технологічних переваг банків з іноземним капіталом для підвищення інвестиційного потенціалу вітчизняної банківської системи та її стимулюючої ролі в соціально-економічному розвитку країни, інтенсифікації використання сучасних банківських технологій та банківського менеджменту, оптимізації інституційної структури вітчизняної банківської системи та наближення її до стандартів країн з розвинутою ринковою економікою.

На нашу думку, важливим кроком до розвитку вітчизняного банківського ринку повинно стати стимулювання відкриття філій іноземних банків у певних містах та

спеціальних економічних зонах, що з одного боку сприятиме розвитку ринку банківських послуг у всіх регіонах, а з іншого – дозволить вітчизняним банкам конкурувати та співпрацювати з іноземними партнерами.

Вважаємо за необхідне, встановлення загальної квоти іноземного капіталу у структурі статутного капіталу банківської системи України на рівні не більше ніж 50%, а на активні та валютні операції банків з іноземним капіталом встановлення лімітів. Необхідність такого обмеження полягає в тому, щоб поряд з розвитком банків з іноземними капіталами на території України існувала можливість розвитку та підвищення ефективності функціонування вітчизняного банківського капіталу. На випадок непередбачених ситуацій в країні (політичних чи економічних), коли іноземні банки можуть припинити свою діяльність на території України, вітчизняний банківський капітал повинен бути достатнім, щоб запобігти кризам у банківській системі та не допустити спаду економіки. Загальна квота на участь іноземного банківського капіталу в Україні повинна визначатися законодавчо.

У сфері удосконалення банківського законодавства уточнення потребує розмір капіталу для банків, які на сьогоднішній день не досягають розміру капіталу 120 млн. грн., зміни якого повинні відобразитися у законі України «Про банки та банківську діяльність». Попри недосягнення розміру капіталу банків пропонуємо Національному банку України застосовувати механізм «примусового злиття» банків та ввести обмеження або заборону на проведення кредитних операцій банків у межах розміру його капіталу.

У цьому напрямку Національному банку України слід стимулювати і підтримувати процеси реальної концентрації капіталів у банківському секторі. Аналіз особливостей концентрації вітчизняного банківського капіталу, що відбувалось у формі злиття чи приєднання банків, дає підстави для висновку, що потенційними кандидатами на поглинання чи приєднання є банки, основна діяльність яких зосереджена на обслуговуванні певної групи підприємств, переважно це вітчизняні банки третьої та четвертої груп. Саме ці банки об'єктивно об'єднують процесами злиття та поглинання, що вимагає від НБУ спрощення правової процедури проведення консолідації капіталу банків.

На сучасному етапі важливим фактором збільшення капіталізації банків є поліпшення якісного рівня корпоративного управління. В Україні досить поширеною є практика, коли права дрібних акціонерів на отримання частки прибутку та участь в управлінні банками порушуються внаслідок наявності додаткових зобов'язань банку перед власниками крупних пакетів акцій. Законодавче підґрунтя для вирішення цієї проблеми вже створено – Законом України «Про акціонерні товариства», який передбачає, що діючі банки, зареєстровані у формі відкритого акціонерного товариства (ВАТ) переєструються у публічні акціонерні товариства (ПАТ) обов'язковою умовою чого є котирування акцій на фондовій біржі.

Саме тому, вважаємо, що зміна організаційної форми сприятиме підвищенню прозорості банків та дасть можливість демонструвати ринку реальну ефективність діяльності, що у свою чергу, дозволить вирішувати проблему капіталізації за рахунок відкритого продажу акцій на ринку.

Враховуючи законодавство, пропонуємо вітчизняним банкам дотримуватися вимог Базельського комітету при розкритті інформації. Такий підхід матиме за мету підтримання та зміцнення ділової репутації та довіри до банку шляхом інформаційної відкритості та прозорості і представлятись широкому колу громадськості. Професійно подана інформація, відгуки клієнтів, створення блогів на сайтах банків забезпечить позитивну репутацію банків, дасть змогу успішно здійснювати конкурентну боротьбу на фінансовому ринку України.

Не менш важливим шляхом підвищення рівня капіталізації українських банків є участь держави у стимулюванні капіталізації прибутку в банках, надання фінансової допомоги банківським установам. У 2008 році згідно постанови № 960 було затверджено порядок участі держави в капіталізації банків. Згідно документу, Національний банк України встановлює критерії, за якими визначається можливість участі держави в капіталізації банків, проводить діагностування банків із залученням аудиторської компанії, за результатами якого має право: рекомендувати учасникам банку збільшити його статутний капітал, зокрема із залученням інвесторів; призначити тимчасову адміністрацію (тимчасовий адміністратор може ухвалити рішення про продаж банку, його частини, реорганізацію банку, зменшення статутного капіталу, пропонувати НБУ ліквідувати банк); вносити на розгляд Кабміну пропозицію про участь держави в капіталізації банку. Статистичні дані показують, що у банків до яких була застосована процедура рекапіталізації суттєво збільшився капітал у період 2008-2009 рр. [10].

На нашу думку, з боку держави необхідно запровадити обов'язкові додаткові грошові вливання в банківську систему через програму субординованого кредитування. Це повинно проявлятися у першу чергу на державних банках. Як свідчить світовий досвід, слабкість кредитних інститутів і фінансових ринків, що виражається у недостатній ефективності перерозподілу капіталу на інвестиційні цілі в економіках країн, що розвиваються, може компенсуватись державним втручанням у функціонування фінансових ринків через систему державних банків: у середньому у світі 42% капіталу найбільших банків контролюється державою [8].

На теперішній час в Україні державою контролюється 4 банки – Ощадний банк (100% державної власності), Експортно-імпортний банк (100% державної власності), Родовід-банк та Укргазбанк (99,9 % державної власності). В умовах кризи останні два банки були націоналізовані державою. Частка власного капіталу державних банків у сукупному капіталі банківської системи складає 25%, порівняно з 2008 р. – 7%. Державні банки унаслідок обмеженого розміру капіталу вичерпали можливості подальшого зростання. Ключовою проблемою у діяльності державних банків України є відсутність системного бачення їх ролі в реалізації кредитної складової національної економічної політики.

Збільшення статутних капіталів державних банків дозволить відновити динамічний розвиток, розширити їх можливості на банківському ринку, надасть змогу брати участь у масштабних інвестиційних програмах, насамперед, у фінансуванні стратегічно важливих проектах державного значення.

Важливим кроком у підвищенні капіталізації банківської системи повинно стати удосконалення системи ризик-менеджменту у банках. Вважаємо, що банки повинні керуватися такими принципами системи управління ризиками:

- наявність стратегії управління ризиками;
- наявність відповідної організаційної структури;
- принцип колегіальності, розділення конфліктів інтересів.

Пропонуємо, вітчизняним банкам використовувати ті моделі ризик-менеджменту, які побудовані не тільки на базі середньостатистичних даних, а й ті, що враховують критичні дані, що особливо актуально в умовах економічної нестабільності. Тому в сучасних умовах, у межах використання передового міжнародного досвіду банківської діяльності та впровадження рекомендацій Базельського комітету необхідний новий підхід до побудови моделей ризик-менеджменту. Зокрема, дієвим буде метод стрес-тестування для банків, який дозволить покращити та удосконалити систему управління ризиками банківської діяльності в умовах економічної нестабільності, системи внутрішніх рейтингів.

Рис.1. Шляхи підвищення капіталізації банків. Джерело: розробка автора

Для підвищення капіталізації банківської системи України пропонуємо створити систему рейтингування у Національному банку України, що дозволить посилити контроль та нагляд за банками у сфері управління капіталом банків та дозволить налагодити діалог із громадськістю, підвищити довіру населення до банків. Підвищення капіталізації банківської системи також сприятиме зростанню її конкурентоспроможності та опосередковано удосконалить організаційну структуру банківської системи шляхом консолідації банківського капіталу. Запровадження рейтингової звітності банків та підвищення ролі банківських асоціацій матиме прямий вплив на окремі групи населення, сприятиме активізації їх соціальної функції, а разом з тим і відкритому діалогу банків та суспільства.

Пропоновані нами заходи з боку держави, Національного банку України та комерційних банків дадуть можливість використовувати у банківській практиці нові методи у процесі управління капіталом банківської системи, результатом чого стане підвищення вартості акцій банку, зростання величини власного капіталу банків та збільшення кредитно-інвестиційного потенціалу банків, що забезпечить національну економіку необхідними ресурсами.

Таким чином, запропоновані нами напрями підвищення капіталізації банківської системи тісно переплітаються між собою. Так, удосконалення та стабілізація законодавчої бази безпосередньо вплине на капіталізацію банківської систем України, а також сприятиме підвищенню конкурентоздатності вітчизняних банківських установ порівняно з іноземними.

Сукупний ефект від зазначених заходів безумовно сприятиме відновленню довіри до банківської системи та підвищенню капіталізації банківської системи України, а також підвищить конкурентоспроможність вітчизняних банків на світовому фінансовому ринку та забезпечить фінансову стабільність національної економіки на шляху інтеграції у світове господарство. Це, у свою чергу, стимулюватиме розвиток реального сектора економіки і створить умови для формування стабільного конкурентного середовища у банківській сфері та національної безпеки країни в цілому.

Література

1. Чорна О. Є. Капіталізація банківської системи як механізм підвищення темпів економічного зростання країни/ О. Є. Чорна, А. В. Атаманцева // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. - №1(8). – с. 235-242.
2. Диба М. І. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України / М. І. Диба, Є. С. Осадчий // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 77-88.
3. Довгань Ж. Капіталізація банківської системи України / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 10-14.
4. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення: Монографія / Коваленко В. В., Черкашина К. Ф. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 154 с.
5. Слав'юк Р. А. Методологічні основи аналізу капіталізації комерційних банків / Р. А. Слав'юк // Вісник Університету Банківської справи Національного Банку України. – 2008. – № 2. – С. 28-32.
6. Герасименко В. Управління власним капіталом банку в Україні в умовах фінансової кризи / В. Герасименко, Р. Герасименко // Вісник НБУ. – № 10. – 2010. – с. 12-17.

7. Козоріз М. А. Оцінка рівня капіталізації суб'єктів господарювання (методичні рекомендації) Інститут регіональних досліджень НАН України; Відп. ред. д.е. н., проф. М.А.Козоріз. – Львів, 2008. – 112 с.

8. Пила В. І. Управління капіталізацією банків в умовах фінансової нестабільності / В. І. Пила, О. І. Копилук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. - № 9 (112). – С. 3-7.

9. Слобода Л. Я. Зарубіжний досвід управління капіталом банків / Л. Я. Слобода, В. В. Фостяк // Інвестиції: управління, практика, досвід. – 2011. - №11. – С. 25-31.

10. Банки України. Ексклюзив: Основні показники діяльності банків України на травень 2011 року // Вісник Національного банку України. – № 6. – 2011. – С. 27.

Summary. The article clarified the main problems management of capital banks in macro and micro level and suggests ways to improve the capitalization of the national banking system.

Keywords: capital management of banks, the capitalization of the banking system, the mechanism management of capital banks.

Стаття надійшла до редакції 6.04.2012